

جایگاه منظر فرهنگی در نظام معماری و شهرسازی ایران؛ فرامطالعه مقالات علمی موجود*

علمی مروری

سارا میرزاد جهرمی**

محمد رضا پورجعفر***

خلیل حاجی پور****

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۹/۲۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۵/۱۲

چکیده

منظر فرهنگی، موضوعی است که طی سه دهه گذشته و با ورود به اسناد کنوانسیون میراث جهانی (اولین نهاد بین‌المللی تشخیص و حفاظت از مناظر فرهنگی) جایگاهی ویژه یافته است. متخصصان علمی داخل کشور نیز در قالب رشته‌های مختلف اعم از معماری، معماری منظر، مرمت، جغرافیا و محیط‌زیست در طول دو دهه اخیر به این موضوع پرداخته و پژوهش‌های متفاوتی را در این زمینه به انجام رسانده‌اند. پراکندگی مقالات منتشر شده، گوناگونی حوزه پژوهشی نویسندگان و تفاوت نگرش پژوهشگران باعث ایجاد مجموعه‌ای از پژوهش‌های متفاوت در حوزه منظر فرهنگی شده است؛ لذا با مطالعه و بررسی این مقالات، می‌توان به تصویری شفاف از روند موجود رسید و ضمن استفاده از تجربیات موجود، از تکرار اقدامات گذشته اجتناب کرد. همچنین دسته‌بندی پژوهش‌ها در قالب موضوعات مشابه، بهره‌برداری از آن‌ها را برای پژوهشگران آتی آسان می‌کند. در این راستا، در این مقاله تلاش می‌شود تا به واکاوی حوزه نظری پژوهش‌های انجام شده درباره موضوع منظر فرهنگی پرداخته شود. در این پژوهش، با استفاده از روش پژوهش کیفی و بر مبنای راهبرد فرامطالعه، ۳۷ مقاله علمی پژوهشی با محوریت منظر فرهنگی در بازه زمانی ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۹ بررسی شده است. بدین منظور، در دو بخش ساختاری و محتوایی، تمامی مقالات یادشده بررسی و جدول اطلاعات جامع آن‌ها تهیه، استخراج و تلخیص شد. نتایج پژوهش بیانگر نبود مبانی نظری قوی در بسیاری از پژوهش‌هاست. همچنین، اهمیت و جایگاه منظر فرهنگی در مقیاس شهری ایران نامشخص بوده و با وجود برخورداری از ویژگی‌ها و معیارهای ارزشمند، در اسناد شهرسازی و برنامه‌های مدیریت و حفاظت، آثار و ارزش‌های ملموس و ناملموس مورد توجه قرار نگرفته‌اند.

کلیدواژه‌ها:

منظر فرهنگی، فرامطالعه، پژوهش کیفی، هم‌نویسندگی، یونسکو.

* این مقاله برگرفته از بخشی از رساله دکتری سارا میرزاد جهرمی با عنوان تبیین چارچوب ارتقای هویت در شهرهای جدید با تأکید بر مفهوم منظر فرهنگی؛ مورد مطالعه: شهر جدید صدر/ است که در دانشکده هنر و معماری دانشگاه تربیت مدرس با راهنمایی دکتر محمد رضا پورجعفر و مشاوره دکتر خلیل حاجی پور در حال انجام است.

** دانشجوی دکتری شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس

*** استاد، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، نویسنده مسئول، pourja_m@modares.ac.ir

**** استادیار، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه شیراز

مطالعات معماری ایران

دو فصلنامه معماری ایرانی

شماره ۱۹ - بهار و تابستان ۱۴۰۰

صفحات ۲۳۱-۲۴۴

۲۳۱

پرسش‌های پژوهش

۱. چهارچوب ساختاری پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه منظر فرهنگی چیست؟
۲. محتوای پژوهش‌های مبتنی بر منظر فرهنگی، چه ویژگی‌هایی دارد؟

مقدمه

منظر فرهنگی، موضوعی است که طی سه دهه گذشته و با ورود به اسناد کنوانسیون میراث جهانی (اولین نهاد بین‌المللی تشخیص و حفاظت از مناظر فرهنگی^۱) جایگاهی ویژه یافته است. با آنکه اصطلاح منظر فرهنگی در رشته‌های مختلف از جمله طراحی محیط، معماری منظر، جغرافیا، مرمت و محیط‌زیست بارها به کار رفته و تعاریف بسیاری توسط افرادی مختلف برای آن ارائه شده است، در مقیاس شهری ایران، جایگاه مناسبی ندارد. نبود تعاریف یکپارچه و ساختارمند از مناظر فرهنگی، پژوهش در این حوزه را با پیچیدگی مواجه ساخته است؛ لذا در این پژوهش، ابتدا به تبیین ادبیات و مفهوم «مناظر فرهنگی» پرداخته شده و در ادامه، با تبیین شاخص‌های مطرح‌شده در مقالات متعدد، سعی شده چهارچوبی منسجم برای پاسخ به پرسش‌های پژوهش تدوین گردد.

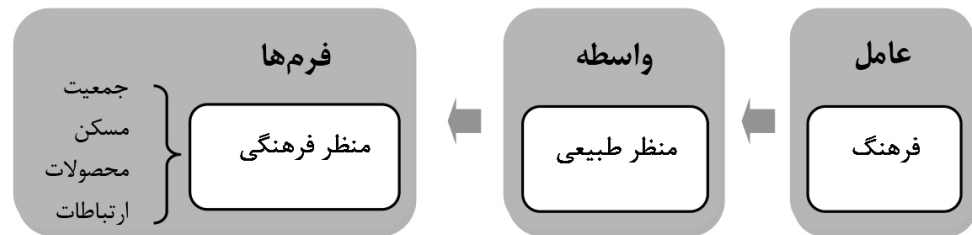
پرسشی که در این پژوهش پیش می‌آید، این است که جایگاه مناظر فرهنگی در مطالعات علمی پژوهشی داخلی ایران کجاست؟ برای پاسخ این پرسش و پرسش‌های فرعی آن (پرسش‌های این پژوهش) سعی شد در دو بخش ساختاری (سال چاپ مقالات، حوزه تخصصی مجریان پژوهش، گروه نشریه، مورد پژوهی و کفایت مبانی نظری) و محتوایی (نظریه پایه، نوع پژوهش، روش پژوهش و هم‌نویسندگی پژوهش) به بررسی مقالات علمی پژوهشی^۲ موجود پرداخته شود. بر این اساس، با استفاده از روش پژوهش کیفی و بر مبنای راهبرد فرامطالعه،^۳ مقاله علمی پژوهشی با محوریت منظر فرهنگی در بازه زمانی ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۹ مورد بررسی قرار گرفت. بدیهی است مبانی مطرح‌شده بر اساس بررسی مقالات محدود بوده و شامل مقالات غیرعلمی پژوهشی، پایان‌نامه‌ها و کتب موجود نیست.

۱. جستاری در مبانی نظری منظر فرهنگی

از چگونگی تغییرات منظر توسط جوامع اولیه، مستندات بسیار کمی وجود دارد. انسان‌های اولیه با تشکیل گروه‌هایی، اولین پایه‌های زندگی گروهی را علاوه بر تعامل شخصی با طبیعت شکل دادند. در این راستا، ضمن بهره‌مندی گروهی مردم از طبیعت، طبیعت نیز از نحوه فعالیت و زندگی مردم تأثیر پذیرفت و از حالت بکر بودن خارج شد.

نسل‌های بعد ضمن تکثیر گیاهان، به حفظ گونه‌های جانوری تغذیه‌کننده از آن نیز پرداختند و مناظر را به گونه‌ای تغییر دادند که بقای خویش را به بهترین حالت رقم بزنند (بل ۱۳۹۴، ۳۷۵). این تعامل مردمان بومی با طبیعت در طول زمان منجر به شکل‌گیری منظر فرهنگی شده است (Sauer 1925). بنابراین، مفهوم منظر فرهنگی بیانگر تلاش‌های انسان برای تأمین سرپناه، غذا، لباس، تفریح و عبادت است که دربرگیرنده شواهدی ارزشمند درباره منشأ، تدوین و توسعه فرهنگ‌هاست. در این راستا، روابط بنیادین جوامع محلی با بستر طبیعی و ارتباط آن با ارزش‌های فرهنگی، روش‌های مختلف مهار تهدیدهای طبیعی و چگونگی آفرینش دست‌ساخته‌های بشر، شناخت و مطالعه دقیق‌تر را ضروری می‌نماید (طالبیان و فلاح ۱۳۸۸، ۷). مفهوم منظر فرهنگی، مفهومی تازه ایجاد شده نیست، بلکه از گذشته‌های دور، جغرافی‌دان‌ها و انسان‌شناسان بسیاری به بررسی نقش فرهنگ‌ها در زمینه محلی‌شان پرداخته‌اند.

مفهوم منظر فرهنگی را نخستین بار اوتو اشلوتر^۴، جغرافی‌دان آلمانی، در اوایل دهه ۱۹۰۰ به کار گرفت؛ هدف اصلی او در مسائل جغرافیایی، بیان مورفولوژی منظر به‌عنوان محصول فرهنگی بود. وی ضمن اصلاح فعالیت‌های بشری در نحوه استفاده از منابع طبیعی و تأکید بر جنبه‌های ملموس فرهنگی، از مفاهیم غیرملموس مانند زبان، سنت، مذهب و سایر ارزش‌های تداعی‌گر چشم پوشید. پس از وی، کارل سائور^۴ در دهه‌های ۱۹۲۰ و ۱۹۳۰، اقدامات اشلوتر را در زمینه مورفولوژی منظر ادامه داد. سائور در مطالعات خویش، میان منظر طبیعی و منظر فرهنگی تفاوت قائل شد (Yunku 2015).

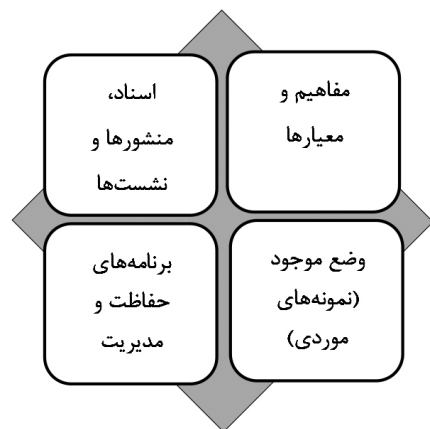
تصویر ۱: طرح‌واره کارل سائور از مورفولوژی منظر

سائور معتقد بود که «منظر فرهنگی در اصل، نتیجه و اسلوبی برگرفته از منظر طبیعی توسط اجتماع فرهنگی است؛ به تعبیری دیگر، فرهنگ به‌عنوان نماینده، محیط طبیعی در نقش واسطه و منظر فرهنگی نتیجه تعامل این دو است. تحت‌تأثیر فرهنگ اعمال‌شده که در گذر زمان تغییر نموده، منظر دستخوش توسعه است، مراحل را پشت‌سر می‌گذارد و احتمالاً به سرانجام چرخه توسعه می‌رسد (Sauer 1925). در دهه‌های گذشته، سازمان‌های بسیاری از جمله کنوانسیون میراث جهانی یونسکو، سرویس پارک‌های طبیعی، فدراسیون بین‌المللی معماران منظر و بنیاد منظر فرهنگی در جهت شناخت، حفاظت و مدیریت مناظر فرهنگی تلاش کرده‌اند. نخستین پیشنهاد جهانی درباره حفاظت از زیبایی و ویژگی‌های مناظر و محوطه‌ها در سال ۱۹۶۲ میلادی در یونسکو به تصویب رسید. سپس، در کنوانسیون حفاظت از میراث جهانی فرهنگی و طبیعی که در سال ۱۹۷۲ توسط یونسکو برگزار شد و نقطه عطفی در توجه بین‌المللی به میراث جهانی به شمار می‌رود، وجود ارتباط نزدیک میان محیط‌زیست ساخته نوع بشر مورد تأکید قرار گرفت.

پس از بیست سال، در سال ۱۹۹۲، کنوانسیون میراث جهانی به‌عنوان اولین ابزار قانونی بین‌المللی، به تشخیص و حفاظت از مناظر فرهنگی پرداخت. کمیته در ماده ۱ کنوانسیون، مناظر فرهنگی را «همکاری مشترک طبیعت و انسان» بیان می‌کند. مناظر مذکور گویای روند تکامل جامعه انسانی و سکونتگاه‌ها در گذر زمان، تحت‌تأثیر محدودیت‌های فیزیکی و فرصت‌های ارائه‌شده توسط محیط طبیعی و عوامل مداوم اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی (بیرونی و درونی) هستند. اصطلاح منظر فرهنگی شامل تنوعی از مظاهر تعامل بین بشر و محیط طبیعی پیرامون وی است. مناظر فرهنگی اغلب منعکس‌کننده روش‌های خاص استفاده پایدار از زمین با توجه به ویژگی‌ها و محدودیت‌های محیط طبیعی و ارتباط خاص و معنوی با طبیعت هستند (UNESCO 2017).

پیتر فولر، مشاور میراث جهانی، نیز معتقد است منظر فرهنگی نتیجه تعامل انسان با محیط‌زیست پیرامونش است. وی واژه «قوم یا ملت» را برای توضیح و تفسیر این مفهوم انتخاب می‌کند با ذکر این مطلب که فرهنگ به‌معنای اسلوب زندگی اجتماعی از مردم و دربرگیرنده آثار باقی‌مانده از آنان است؛ اما جوهر و ریشه واژه «قوم» همانند «زندگی قومی» فقط شامل مردم نمی‌شود، بلکه نتیجه تعامل آن‌ها با محیط‌زیستشان را فراتر از دوره‌های زمانی در بر می‌گیرد. تفسیر وی بسیار نزدیک به تعریف منظر در «کنوانسیون سال ۲۰۰۰ منظر اروپا» است با این عنوان که «منظر به مفهوم منطقه‌ای است نتیجه دریافت بشر که خصوصیت آن، نتیجه عمل و عکس‌العمل فاکتورهای انسانی و طبیعی است» (بمانیان، انصاری، و الماسی فر ۱۳۸۹، ۱۱).

لذا با توجه به ارائه تعاریف توسط سازمان‌ها و افراد در این حوزه، تعیین و ثبت مناظر فرهنگی و برگزاری نشست‌های متعدد به‌منظور حفاظت و مدیریت آثار، حوزه‌های متفاوتی در پژوهش‌های انجام‌شده قابل استخراج است. در این خصوص، بررسی پژوهش‌های انجام‌یافته در رابطه با موضوع مورد پژوهش، چهار مسیر اصلی برای کاربری مفهوم منظر فرهنگی در پژوهش‌های انجام‌شده قابل تصور است. مسیر اول، بررسی مفاهیم و معیارهای حوزه پژوهش است. مسیر دوم، به بررسی اسناد، منشورها و نشست‌های برگزارشده در مجامع بین‌المللی در حوزه منظر فرهنگی و مسیر سوم به بررسی اقدامات انجام‌شده در قالب برنامه‌های حفاظت و مدیریت منظر فرهنگی می‌پردازد. مسیر چهارم نیز به ارزیابی وضع موجود در قالب نمونه‌های موردی مطرح‌شده اختصاص یافته است.

تصویر ۲: مسیرهای چهارگانه پژوهش‌های انجام‌شده

۲. روش‌شناسی پژوهش

استفاده از روش تحقیق مناسب، از ویژگی‌های پژوهش علمی است. در این پژوهش‌ها با بررسی مسائل و رویدادهای گوناگون از جنبه‌های متفاوت، تلاش می‌شود تا راهکار یا الگوی جدیدی برای بهبود وضعیت ارائه شود. با توجه به هدف و پرسش‌های مطرح‌شده در پژوهش، مقاله پیش رو بر اساس روش کیفی نگاشته شده است. بر این مبنا، راهبرد پژوهش طرح فرامطالعه پاترسون و همکاران در نظر گرفته شده است.

پاترسون و همکارانش (۲۰۰۱) معتقدند که فرامطالعه بیشتر به روش‌ها و کارهایی که در تاریخ روشنفکری، تاریخ و فلسفه علم، علم فناوری اطلاعات و سایر شاخه‌هایی که به‌نحوی بر تکامل و نقد اندیشه‌ها و تحول و نمایش دانش متمرکز هستند، نزدیک است (ودادهیر ۱۳۸۹، ۳۶-۳۷). فرامطالعه، تجزیه و تحلیل عمیق از کارهای پژوهشی انجام‌گرفته در یک حوزه خاص است (Paterson et al. 2001) و پژوهشگر این امکان را می‌یابد که در مقایسه با روش مطالعه واحد، شناخت بیشتری از پدیده‌ها به دست آورد. کاربرد صحیح فرامطالعه می‌تواند پژوهشگران هر حوزه را از محدوده دانش انباشته‌شده موجود درباره هر موضوع، نقاط قوت و ضعف کارهای انجام‌شده، ابعاد شناخته‌شده و زمینه‌ها و زوایای ناشناخته، و بینش‌ها و روش‌های مناسب‌تر آگاه سازد و مانع تکرار اشتباهات گذشتگان و دوباره‌کاری و هدر دادن وقت و انرژی آن‌ها شود (پیران‌نژاد ۱۳۹۵، ۱۲۳-۱۲۴). همچنین روش فرامطالعه، فراتر از مطالعات قبلی بوده و با سایر اشکال مطالعات ثانویه تفاوت دارد؛ زیرا در این تحقیق نه تنها به ترکیب نتایج مطالعات قبلی می‌پردازد، بلکه درباره فرایندهای دخیل در مطالعات قبلی از نظر «ما کجا هستیم و کجا می‌رویم» تأمل می‌شود (Zhao 1991).

اجزای فرامطالعه شامل فرآیندهای (تحلیل نظریه پژوهش‌های گذشته)، فراروش (تحلیل روش‌شناسی پژوهش‌های گذشته)، فراترکیب (تحلیل کیفی یافته‌های پژوهش‌های گذشته) و فراتحلیل (تحلیل کمی یافته‌های پژوهش‌های گذشته) است (Bench and Day 2010). در خصوص گردآوری و تحلیل داده‌ها نیز از شیوه‌هایی همچون مرور سیستماتیک (نظام‌مند) و کدگذاری باز استفاده شده است.

در مرور سیستماتیک، با شناسایی دقیق، منظم و برنامه‌ریزی‌شده تمام مطالعات مرتبط، می‌توان نقد عینی‌تری انجام داد. مرور سیستماتیک در مواردی که مطالعات اصلی، مرورهای کلاسیک سنتی و نظرات مؤلفان با هم اختلاف دارند، می‌تواند به حل مسئله کمک کند. همچنین مرور سیستماتیک، ناهمخوانی بین شواهد تحقیقاتی موجود را مشخص می‌کند. مرور سیستماتیک در واقع، مطالعه مشاهده‌ای بر روی مطالعات انجام‌شده موجود است (ملبوس‌باف و عزیزی ۱۳۸۹، ۲۰۴).

بنابراین، با جست‌وجوی واژه‌های کلیدی منظر فرهنگی، مناظر فرهنگی و چشم‌انداز فرهنگی^۵ در پایگاه اطلاعاتی اینترنتی، از جمله پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی، پرتال جامع علوم انسانی، مگ ایران، نورمگز و سیویلیکا

تلاش شد تا پژوهش‌های علمی پژوهشی انجام شده در طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۹ مورد بررسی و تحلیل قرار گیرد. به‌رغم وجود پژوهش‌های متعدد در حوزه منظر فرهنگی در قالب مقالات و پایان‌نامه‌ها، در این پژوهش، فقط ۳۷ مقاله علمی پژوهشی که در عنوان یا کلیدواژه‌هایشان، ترکیب «منظر فرهنگی» دارند، برای پاسخ‌گویی به سؤالات پژوهش انتخاب شدند. سپس، از متن پژوهش‌های مذکور به‌عنوان داده‌های مورد نیاز برای پاسخ به سؤالات پژوهش بهره گرفته شد. داده‌ها از نوع داده‌های کیفی بود که به‌شیوه کدگذاری باز مورد تحلیل قرار گرفتند. کدگذاری به فرایندی از تحلیل اشاره دارد که از خلال آن، مفاهیم تشخیص داده شده، ابعاد و خصوصیات آن در داده‌ها کشف می‌شوند. کدگذاری باز به آن بخش از کار اطلاق می‌شود که به طبقه‌بندی کردن پدیده‌ها از یادداشت‌های کوتاه اختصاص دارد که نتیجه نهایی آن، نام نهادن و طبقه‌بندی کردن مفاهیم است (ایمان و محمدیان ۱۳۸۷، ۴۲). سپس، جدول اطلاعات جامع تهیه و اطلاعات مورد نیاز هر پژوهش به‌صورت جداگانه استخراج و تلخیص شد. این جدول، هر مقاله را به تعدادی مقوله تحلیل‌پذیر تقسیم کرده که ضمن تسهیل جمع‌آوری اطلاعات، باعث افزایش کیفیت تجزیه و تحلیل مقالات نیز می‌شود. در انتهای کار نیز برای اطمینان از روایی جدول تهیه‌شده، اهداف تحقیق و جداول مذکور در میان ۱۰ نفر از کارشناسان توزیع و با استفاده از نظرات کارشناسی آن‌ها، جدول نهایی تهیه و روایی آن تأیید شد.

۳. یافته‌های پژوهش

پژوهش پیش رو در دو بخش ساختاری و محتوایی، تحلیل شده است. یافته‌های بخش ساختاری در پاسخ به پرسش اول پژوهش است و ویژگی‌های عمومی مقالات را بیان می‌کند. بخش محتوایی نیز در پاسخ به پرسش دوم، به ارائه تفصیلی مبانی نظری پژوهش‌های انجام شده در حوزه منظر فرهنگی می‌پردازد.

۱.۳. فرامطالعه ساختاری پژوهش‌ها

در این قسمت، مشخصات عمومی ۳۷ مقاله علمی پژوهشی در حوزه منظر فرهنگی استخراج و بررسی شدند که در ادامه به تفصیل بیان می‌شود.

- از نظر سال انتشار مقالات، بازه زمانی ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۹ در نظر گرفته شده است. ۱۶/۲۲ درصد (۶ مورد) پژوهش‌های چاپ شده در طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۸۹ انجام گرفته است. انتشار ۳۷۴/۸۴ درصد (۱۴ مورد) مقاله در بین سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۴ گویای توجه بیشتر به موضوع منظر فرهنگی نسبت به دهه پیشین است. این روند تا سال ۱۳۹۹ نیز ادامه داشته به طوری که در سال ۱۳۹۶، تعداد ۷ مقاله تهیه و به چاپ رسیده است (دانایی‌نیا و ایل‌بیگی‌پور؛ اندرودی و صحراکاران (۲ مقاله)؛ فدایی‌نژاد و دیگران؛ عینی‌فر و عشرتی؛ ندیمی، ابوبی و صادق‌احمدی؛ Eshtrati, Eshtrati, and Fadaei Nezhad). مقالات چاپ شده در سال‌های ۱۳۹۵ تا ۱۳۹۹ نیز ۴۵/۹۵ درصد (۱۷ مورد) است.

- در خصوص حوزه تخصصی پژوهشگران مقالات (بر اساس مدرک دانشگاهی درج شده در پژوهش) ۷۵/۶۸ درصد (۲۸ مورد) از پژوهش‌های انجام شده در حوزه معماری (گرایش معماری منظر و مرمت معماری) بوده و پس از آن، متخصصان محیط‌زیست با ۸/۱۱ درصد (۳ مورد) به انتشار مقالات مرتبط با منظر فرهنگی پرداخته‌اند. ۵/۴۱ درصد (۲ مورد) از مقالات نیز در هر کدام از حوزه‌های شهرسازی و جغرافیا (Cyrus Sabri, Miller, and Dierkx 1385؛ کوکی و دیگران ۱۳۹۷؛ فیاض، سرفراز، و احمدی ۱۳۹۰؛ پورجعفر و دهقانی ۱۳۹۰) و ۲/۷۰ درصد (یک مورد) در حوزه باستان‌شناسی (لباف‌خانیک ۱۳۹۵) و دانش‌شناسی (ریاحی‌نیا، عظیمی، و لطیفی ۱۳۹۸) به انجام رسیده‌اند. توجه کمتر شهرسازان به موضوع منظر فرهنگی، نشانگر ناشناخته بودن این مفهوم در حوزه مذکور است.

- در رابطه با گروه تخصصی نشریات مخاطب، پژوهش‌ها در سه دسته نشریه «هنر و معماری»، «علوم انسانی» و «علوم پایه» به چاپ رسیده‌اند که در این میان ۶۷/۵۷ درصد (۲۵ مقاله) از مقالات در نشریات هنر و معماری، ۱۳/۵۱ درصد (۵ مورد) در نشریات علوم انسانی و ۱۸/۹۲ درصد (۷ مورد) در نشریات علوم پایه منتشر شده‌اند. به‌رغم میان‌رشته‌ای بودن موضوع منظر فرهنگی، توجه بیشتر معماران به این مفهوم، حاکی از اهمیت ویژه موضوع در میان این گروه است؛ هرچند برخی از مقالات چاپ شده توسط ایشان فاقد مبانی نظری قوی بوده یا به استفاده از مقالات

دیگران بدون ذکر منبع اکتفا شده است.

- بیشترین پژوهش‌های چاپ‌شده در نشریات هنر و معماری مرتبط با منظر فرهنگی در مجله باغ نظر (۷ مورد): حقیر و شوهانی‌زاد ۱۳۹۰؛ پوریوسف‌زاده، بمانیان، و انصاری ۱۳۹۱؛ مخلص، فرزین، و جوادی ۱۳۹۲؛ اندرودی و صحراکاران ۱۳۹۶ الف؛ دانایی‌نیا و ایل‌بیگی‌پور ۱۳۹۶؛ همه‌جانی، بایزیدی، و سحابی ۱۳۹۷؛ منصور، مسعود، و ایزدی ۱۳۹۸). علوم محیطی (۳ مورد): Cyrus Sabri, Miller, and Dierkx 1385؛ Ebrahimi, 1389؛ (Cyrus Sabri 1391)، هنرهای زیبا، نقش جهان، آرمان‌شهر و صفه (هرکدام ۲ مورد به ترتیب: فدایی‌نژاد و عشرتی ۱۳۹۳؛ عینی‌فر و عشرتی ۱۳۹۶؛ پورجعفر و دهقانی ۱۳۹۰؛ عشرتی و حناچی ۱۳۹۴؛ فلاحی ۱۳۸۷؛ Eshtrati, Eshtrati, and Fadaei Nezhad 1396؛ اندرودی و صحراکاران ۱۳۹۶ ب؛ عشرتی و دولابی ۱۳۹۹) است. - از نظر بررسی نمونه موردی در مقالات نیز ۶۲/۱۶ درصد (۲۳ مورد) از مقالات، به بررسی مفهوم منظر فرهنگی در یک مکان خاص اشاره داشته یا منظر فرهنگی به اثری طبیعی یا تاریخی اطلاق شده است؛ این در حالی است که معیارهای سازمان میراث جهانی یونسکو در خصوص تشخیص مناظر فرهنگی، با ویژگی‌های معرفی شده در برخی پژوهش‌ها همخوانی ندارد. تخت سلیمان، ارگ بم، هورامان (اورامان) و میمند، چهار مکانی هستند که تاکنون برای هرکدام، دو مقاله علمی پژوهشی نگاشته شده است (Cyrus Sabri, Miller, and Dierkx 1385؛ Behbahani, Bahrami, and Agha Ebrahimi, 1389؛ فدایی‌نژاد و دیگران ۱۳۹۶؛ عینی‌فر و عشرتی ۱۳۹۶؛ همه‌جانی، بایزیدی، و سحابی ۱۳۹۷؛ اشرفی ۱۳۹۹). - در خصوص کفایت مبانی نظری نیز ۳۲/۴۳ درصد (۱۲ مورد) از پژوهش‌ها به بررسی مفهوم منظر فرهنگی و بیان ویژگی‌ها و معیارهای آن پرداخته است (رستنده ۱۳۸۸؛ بمانیان، انصاری، و الماسی‌فر ۱۳۸۹؛ حناچی و عشرتی ۱۳۹۰؛ مخلص، فرزین، و جوادی ۱۳۹۲؛ عشرتی و حناچی ۱۳۹۴؛ دانایی‌نیا و ایل‌بیگی‌پور ۱۳۹۶؛ فدایی‌نژاد و دیگران ۱۳۹۶؛ عینی‌فر و عشرتی ۱۳۹۶؛ قرایی و عینعلی ۱۳۹۸؛ فریدون‌زاده، کشاورز، و یاری ۱۳۹۸؛ عشرتی و دولابی ۱۳۹۹). در سایر مقالات، مبانی نظری به‌درستی بررسی نشده است. ذکر اصطلاح «منظر فرهنگی» در کنار نام یک اثر تاریخی یا طبیعی در عنوان برخی پژوهش‌ها بدون توجه محتوایی به مفهوم منظر فرهنگی در برخی مقالات به چشم می‌خورد. در ۸ مقاله از ۳۷ مقاله (۲۱/۶ درصد) نیز به موضوع منظر فرهنگی در مبانی نظری پژوهش پرداخته نشده است. همچنین، استفاده نادرست و بدون ذکر منبع از مقالات سایرین در برخی از پژوهش‌ها دیده می‌شود.

جدول ۱: بررسی ویژگی‌های ساختاری پژوهش‌های مطالعه‌شده

مقوله	کد	تعداد	درصد	
سال چاپ مقالات	۱۳۸۵ تا ۱۳۸۹	۶	۱۶/۲۲	
	۱۳۹۰ تا ۱۳۹۴	۱۴	۳۷/۸۴	
	۱۳۹۵ تا ۱۳۹۹	۱۷	۴۵/۹۵	
	معماری (معماری، منظر و مرمت)	۲۸	۷۵/۶۸	
	معماری (معماری، شهرسازی)	۲	۵/۴۱	
	جغرافیا	۲	۵/۴۱	
	حوزه تخصصی مجریان پژوهش	محیط‌زیست	۳	۸/۱۱
		باستان‌شناسی	۱	۲/۷۰
		دانش‌شناسی	۱	۲/۷۰
	گروه نشریه	هنر و معماری	۲۵	۷۶/۵۷
علوم پایه		۵	۱۳/۵۱	
علوم انسانی		۷	۱۸/۹۲	
مورد پژوهی		۲۳	۶۲/۱۶	
کفایت مبانی نظری	۱۲	۳۲/۴۳	بررسی مفهوم منظر فرهنگی و معیارهای آن	

۲.۳. فرامطالعه محتوایی پژوهش‌ها

با توجه به چهارچوب تعریف‌شده در بخش مبانی نظری، محتوای مقالات برگزیده در قالب مقوله‌هایی از جمله «نظریه پایه پژوهش، نوع پژوهش، روش‌شناسی پژوهش و شاخص هم‌نویسندگی» ارزیابی شدند.

۱.۲.۳. نظریه پایه پژوهش

همان‌طور که در مبانی نظری این پژوهش اشاره شد، مفهوم منظر فرهنگی تاکنون به‌درستی بررسی نشده و در پژوهش‌های متفاوت، رویکردهای مختلفی به منظر فرهنگی وجود داشته است. بنابراین، محتوای ۳۷ مقاله در قالب مقوله‌هایی از جمله «چیستی منظر فرهنگی»، «بررسی شاخص‌ها و معیارها»، «ارائه برنامه‌های مدیریت و حفاظت منظر»، «بررسی نظرات سازمان‌ها و منشورها» و «اطلاق صرفاً واژه منظر فرهنگی به یک اثر تاریخی» بررسی شدند. با توجه به داده‌های جدول ۳، بیشترین میزان توجه به چیستی منظر فرهنگی با تعداد ۱۲ مقاله (۳۲/۴۳ درصد) بوده که فقط در ۳ مقاله، رویکرد اصلی به تعریف مفهوم منظر فرهنگی اختصاص یافته است (حناچی و عشرتی ۱۳۹۰؛ عشرتی و حناچی ۱۳۹۴؛ عینی‌فر و عشرتی ۱۳۹۶). اطلاق عنوان منظر فرهنگی به یک اثر تاریخی، بدون ذکر مفهوم منظر فرهنگی و بررسی ویژگی‌ها و شاخص‌های آن در ۱۱ مقاله (۲۹/۷۲ درصد) به چشم می‌خورد (Sabri, Miller, Cyrus and Dierkx 1385؛ فلاحی ۱۳۸۷؛ ریاحی‌مقدم ۱۳۹۱؛ موسویان ۱۳۹۷؛ حقیر و شوهانی‌زاد ۱۳۹۰). شاخص‌ها و معیارهای منظر فرهنگی نیز در ۲ مقاله (۵/۴۱ درصد) از ۳۷ مقاله مورد کاوش قرار گرفته است (دانایی‌نیا و ایل‌بیگی‌پور ۱۳۹۶؛ اندرودی و صحراکاران ۱۳۹۶ الف).

همان‌گونه که در بخش مبانی نظری پژوهش مطرح شد، سازمان میراث جهانی یونسکو اولین سازمان بین‌المللی است که به بررسی مفهوم منظر فرهنگی و ارائه شاخص‌ها و معیارها و تحلیل آثار ثبت‌شده پرداخته است؛ لذا بررسی نظریات یونسکو و سایر سازمان‌ها می‌تواند بر نحوه شناسایی و نگهداری از آثار مذکور تأثیر بگذارد. این نظریات در ۶ مقاله (۱۶/۲۲ درصد) مورد توجه قرار گرفته است (بمانیان، انصاری، و الماسی‌فر ۱۳۸۹؛ حناچی و عشرتی ۱۳۹۰؛ ندیمی، ابویی، و صادق‌احمدی ۱۳۹۶). در نهایت اینکه نحوه حفاظت، نگهداری و مدیریت مناظر فرهنگی در ۱۰ مقاله (۲۷/۰۲ درصد) مطرح شده است. عدم انسجام بین نمونه‌های مورد بررسی شده و ادبیات موضوع نیز در برخی پژوهش‌ها مشاهده می‌شود (حقیر و شوهانی‌زاد ۱۳۹۰؛ لباف‌خانیکی ۱۳۹۵؛ وحیدزادگان، ایرانی‌بهبهانی، و طالبیان ۱۳۹۲).

جدول ۲: بررسی نظریه پایه در پژوهش‌های مورد مطالعه

مقوله	کد	تعداد	درصد
	چیستی منظر فرهنگی	۱۲	۳۲/۴۳
	اطلاق منظر فرهنگی به یک اثر تاریخی	۱۱	۲۹/۷۲
نظریه پایه	بررسی شاخص‌ها و معیارهای منظر فرهنگی در اثر	۲	۵/۴۱
	پرداختن به نظریات یونسکو و سایر سازمان‌ها	۶	۱۶/۲۲
	طرح نحوه حفاظت، نگهداری و مدیریت	۱۰	۲۷/۰۲

۲.۲.۳. نوع پژوهش

در رابطه با نوع پژوهش‌های انجام‌شده در حیطه منظر فرهنگی، مورد پژوهی با تکیه بر ارزیابی وضع موجود دارای بیشترین تعداد مقالات است. در این حوزه، ۱۵ مقاله (۴۰/۵۴ درصد) نگاشته شده که به بررسی یک اثر به‌عنوان منظر فرهنگی پرداخته شده است (Sabri, Miller, and Dierkx 1385؛ Bahrami, Bahrami, and Bahrami 1389؛ Agha Ebrahimi, 1389؛ مخلص، فرزین، و جوادی ۱۳۹۲؛ لباف‌خانیکی ۱۳۹۵؛ باورساد و انصاری ۱۳۹۵؛ اندرودی و صحراکاران ۱۳۹۶ الف؛ منصور، مسعود، و ایزدی ۱۳۹۸؛ اشرفی ۱۳۹۹). همچنین، بررسی مفاهیم و معیارها در ۱۰ مقاله (۲۷/۰۲ درصد) و بررسی اسناد و منشورها در ۲ مقاله (۵/۴۱ درصد) انجام گرفته است. ارائه برنامه حفاظت و مدیریت برای یک منظر فرهنگی نیز در ۱۰ مقاله (۲۷/۰۲ درصد) صورت گرفته است. مطالعات ذکرشده عمدتاً در

مقیاس شهری نبوده و به بررسی مفهوم منظر فرهنگی و ارائه راهکار برای یک سایت یا فراتر از یک سایت پرداخته‌اند.

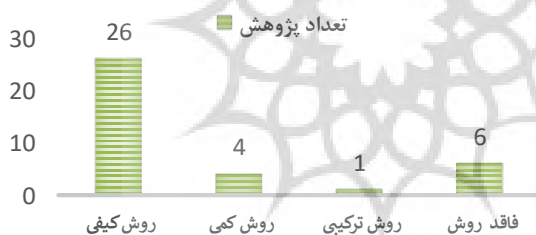
جدول ۳: بررسی نوع پژوهش در پژوهش‌های مورد مطالعه

مقوله	کد	تعداد	درصد
نوع پژوهش	نظر پژوهی (مفاهیم و معیارها)	۱۰	۲۷/۰۲
	نظر پژوهی (اسناد و منشورها)	۲	۵/۴۱
	مورد پژوهی (وضع موجود)	۱۵	۴۰/۵۴
	مورد پژوهی (برنامه حفاظت و مدیریت)	۱۰	۲۷/۰۲

۳.۲.۳. روش پژوهش

در ارتباط با روش‌شناسی ۳۷ مقاله در دست بررسی، مطالعات حاکی از آن است که مبانی فلسفی و رویکردهای پژوهش، جایگاه ضعیفی در پژوهش‌های انجام‌شده داشته است.

با توجه به بررسی روش‌های استفاده‌شده در مقالات، روش تحقیق کیفی با تعداد ۲۶ مقاله (۲۷/۰۲ درصد) دارای بیشترین میزان توجه در میان پژوهشگران هست. در این راستا، روش کیفی توصیفی تحلیلی و تحلیل محتوا دارای بیشترین تکرار در بین پژوهش‌های کیفی بوده و مورد پژوهی تاریخی، تئوری زمینه‌ای و مردم‌نگاری نیز در دو پژوهش به کار گرفته شده است (پورجعفر و دهقانی ۱۳۹۰؛ همه‌جانی، بایزیدی، و سحابی ۱۳۹۷؛ منصوری، مسعود، و ایزدی ۱۳۹۸).

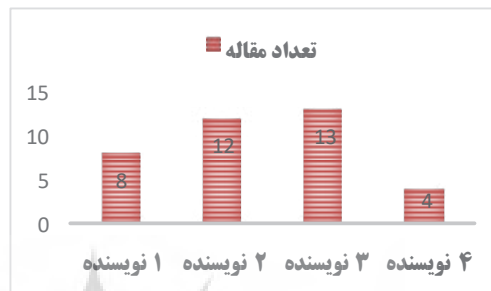
تصویر ۳: بررسی روش پژوهش در پژوهش‌های مورد مطالعه

از روش تحقیق کمی در ۴ مقاله (۱۰/۸۱ درصد) مورد استفاده قرار گرفته (Irani Behbahani, Bahrami, and Agha Ebrahimi, 1389؛ وحیدزادگان، ایرانی‌بهبهانی، و طالبیان ۱۳۹۲) و از روش ترکیبی فقط در یک مقاله (۲/۷۰ درصد) بهره گرفته شده است (فلاحی ۱۳۸۷)؛ هرچند در مقاله مذکور به‌درستی به روش ترکیبی اشاره نشده و مفاهیم و ویژگی‌های آن مورد مذاقه قرار نگرفته است. همچنین، ۶ مقاله از ۳۷ مقاله (۱۶/۲۲ درصد) فاقد هرگونه روش تحقیق هستند.

۳.۲.۴. شاخص هم‌نویسندگی پژوهش

یکی از اقدامات انجام‌شده در این پژوهش، بررسی ارجاع نویسندگان مقالات به پژوهش‌های سایرین در قالب شاخص هم‌نویسندگی است. تعامل در میان متخصصان حوزه‌های علمی مدت‌هاست که ضروری شده و نه تنها متخصصان نتایج پژوهش و اطلاعات را با یکدیگر مبادله می‌کنند، بلکه نتایج پژوهش را به‌صورت مشترک تولید می‌کنند. یکی از نمودهای بارز همکاری علمی، هم‌نویسندگی است؛ در زمینه هم‌نویسندگی هم می‌توان گفت شبکه هم‌نویسندگی، نگاهی از گره‌های مشترک یا ارتباط‌های میان هم‌نویسندگی‌های درون یک جامعه پژوهش است؛ چنین شبکه‌هایی نگرشی را درون ساختارهای اجتماعی جوامع پژوهشی فراهم و آشکار می‌کنند که کدام نویسندگان همکار در فرایند ارتباطات در شبکه دارای نقش مرکزی بوده، قدرت و تأثیرگذاری بیشتری دارند (وکیلی‌مفرد و حسینی‌راد ۱۳۹۷، ۵۵).

در این پژوهش از بررسی ۳۷ مقاله پژوهشی مشخص شد که تعداد ۸ مقاله (۲۱/۶۲ درصد) توسط یک نویسنده تدوین شده و ۱۲ پژوهش (۳۲/۴۳ درصد) نیز توسط دو نویسنده نگاشته شده‌اند. بیشترین تعداد مقالات به صورت سه نویسنده بوده که تعداد ۱۳ پژوهش (۳۵/۱۴ درصد) را شامل می‌شود. کمترین پژوهش نیز به مقالات دارای چهار نویسنده تعلق داشته که ۱۰/۸۱ درصد از پژوهش‌ها را به خود اختصاص می‌دهد. عشرتی با ۶ مقاله و ایرانی‌بهبهانی، انصاری، و حناچی با ۳ مقاله دارای بیشترین پژوهش در حوزه منظر فرهنگی هستند.

تصویر ۴: بررسی تعداد نویسندگان در پژوهش‌های مورد مطالعه

از بررسی منابع هر پژوهش مشخص شد که فقط ۷ مقاله (۱۸/۹۱ درصد) از سایر پژوهش‌های علمی پژوهشی موجود بهره گرفته‌اند. ۳ مورد از پژوهش‌ها به ۲ منبع از ۳۷ منبع ارجاع نموده (حمه‌جانی، بایزیدی، و سبحانی ۱۳۹۷؛ دانایی‌نیا و ایل‌بیگی‌پور ۱۳۹۶؛ عینی‌فر و عشرتی ۱۳۹۶)، یک مورد به یک منبع (اشرفی ۱۳۹۹)، ۲ مورد نیز از ۳ پژوهش دیگر در میان منابع خود بهره گرفته‌اند (اندرودی و صحراکاران ۱۳۹۶ الف؛ ۱۳۹۶ ب). عشرتی و دولایی (۱۳۹۹) به ۴ پژوهش دیگران در مقاله خود ارجاع داده‌اند.

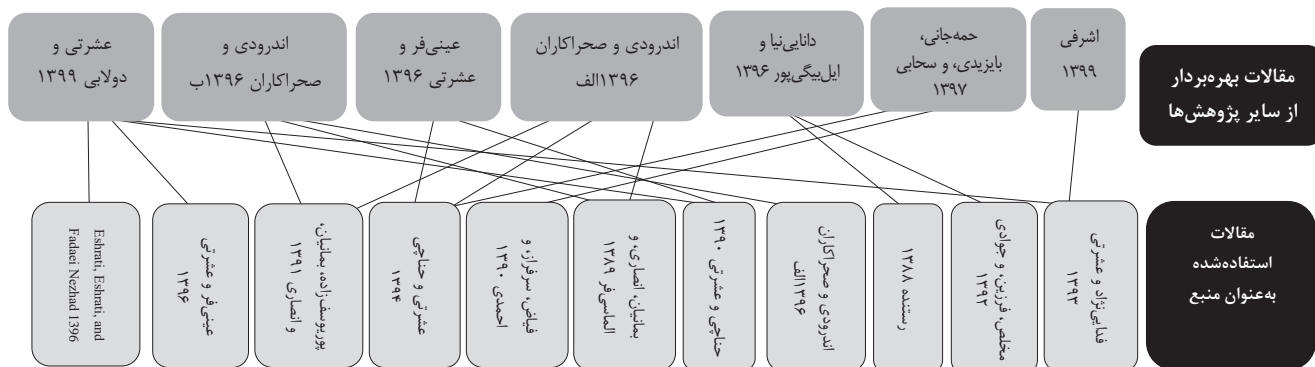
نکته حائز اهمیت این است که ۷ پژوهش مذکور در سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۹ انجام شده و ۸۱/۰۹ درصد از مقالات که طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۹ چاپ شده‌اند، بدون توجه به پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه منظر فرهنگی، به نگارش مقاله خویش اهتمام ورزیده‌اند.

جدول ۴: بررسی شاخص هم‌نویسندگی در پژوهش‌های مورد مطالعه

مقوله	کد	تعداد	درصد
هم‌نویسندگی پژوهش	عدم ارجاع به پژوهش سایرین	۳۰	۸۱/۰۹
	ارجاع به پژوهش سایرین	۷	۱۸/۹۱

همچنین از بررسی ۷ مقاله ارجاع‌دهنده به پژوهش سایرین مشخص شد که ۱۱ مقاله از ۳۷ مقاله، مورد استفاده سایر پژوهشگران قرار گرفته است. ۶ مقاله فقط یک مرتبه مورد بهره‌برداری سایرین بوده (مخلص، فرزین، و جوادی ۱۳۹۲؛ رستنده ۱۳۸۸؛ اندرودی و صحراکاران ۱۳۹۶ الف؛ فیاض، سرفراز، و احمدی ۱۳۹۰؛ عینی‌فر و عشرتی ۱۳۹۶؛ Eshtrati, Eshtrati, and Fadaei Nezhad 1396) و ۴ مقاله نیز دو مرتبه به عنوان منبع سایر پژوهشگران استفاده شده‌اند (بمانیان، انصاری، و الماسی‌فر ۱۳۸۹؛ پوریوسف‌زاده، بمانیان، و انصاری ۱۳۹۱؛ فدایی‌نژاد و عشرتی ۱۳۹۳؛ حناچی و عشرتی ۱۳۹۰). پژوهش عشرتی و حناچی (۱۳۹۴) دارای بیشترین استفاده در بین پژوهشگران بوده که سه مرتبه مورد بهره‌برداری سایر محققان قرار گرفته است.

در جدول ۵، ویژگی‌های محتوایی پژوهش‌های انجام‌شده در قالب نظریات پایه، نوع پژوهش، روش پژوهش و هم‌نویسندگی ارائه شده است.

تصویر ۵: بررسی شاخص هم‌نویسندگی و نحوه بهره‌برداری از مقالات در پژوهش‌های مورد مطالعه

جدول ۵: بررسی ویژگی‌های محتوایی پژوهش‌های مطالعه‌شده

مقوله	کد	تعداد	درصد
	چستی منظر فرهنگی	۱۲	۳۲/۴۳
	اطلاق منظر فرهنگی به یک اثر تاریخی	۱۳	۳۵/۱۴
نظریه پایه	بررسی شاخص‌ها و معیارهای منظر فرهنگی در اثر	۲	۵/۴۱
	پرداختن به نظریات یونسکو و سایر سازمان‌ها	۶	۱۶/۲۲
	طرح نحوه حفاظت، نگهداری و مدیریت	۸	۲۱/۶۲
	نظر پژوهی (مفاهیم و معیارها)	۱۰	۲۷/۰۳
	نظر پژوهی (اسناد و منشورها)	۲	۵/۴۱
نوع پژوهش	مورد پژوهی (وضع موجود)	۱۷	۴۵/۹۵
	مورد پژوهی (برنامه حفاظت و مدیریت)	۸	۲۱/۶۲
	روش کیفی	۲۶	۷۰/۲۷
روش پژوهش	روش کمی	۴	۱۰/۸۱
	روش ترکیبی	۱	۲/۷۰
	فاقد روش	۶	۱۶/۲۲
هم‌نویسندگی پژوهش	عدم ارجاع به پژوهش‌های سابقین	۳۰	۸۱/۰۹
	ارجاع به پژوهش‌های سابقین	۷	۱۸/۹۱

مطالعات معماری ایران

دو فصلنامه معماری ایرانی
شماره ۱۹ - بهار و تابستان ۱۴۰۰
۲۴۰

با توجه به اهمیت بررسی محتوایی پژوهش‌های انجام‌شده، در جدول ۶ مقالات مورد مطالعه در دو بخش روش پژوهش و نوع پژوهش بررسی شده‌اند. بر اساس این جدول، می‌توان نتیجه گرفت بیشترین مقالات به بررسی وضع موجود با استفاده از روش‌های کیفی پرداخته و جایگاه روش‌های ترکیبی که از روش‌های متأخر و دارای نتایج مطلوب‌تری هستند، در پژوهش‌های انجام‌شده ضعیف است.

جدول ۶: بررسی پژوهش‌های مورد مطالعه از نظر روش و نوع پژوهش

روش پژوهش			نظریه‌ها	نوع پژوهش
فاقد روش	ترکیبی	کیفی		
Cyrus Sabri, Miller, and Dierckx 1385 فیاض، سرفراز، و احمدی ۱۳۹۰: Cyrus Sabri, 1385 عشرتی ۱۳۹۶	-	عشرتی و حناچی ۱۳۹۴؛ تقوایی ۱۳۹۲؛ حقیر و شوهرانی‌زاد ۱۳۹۰؛ موسویان ۱۳۹۷؛ کوکی و دیگران ۱۳۹۲	Irani Behbahani, Bahrami, and Agha Ebrahimi, 1389	نظر پژوهی (مفاهیم و معیارها)
حناچی و عشرتی ۱۳۹۰	-	ندیمی، ابوتی، و صادق‌احمدی ۱۳۹۶	-	نظر پژوهی (اسناد و منشورها)
-	فلاچی ۱۳۸۷	مخلص، فرزین، و جوادی ۱۳۹۲؛ همه‌جانی، بایزیدی، و سحابی ۱۳۹۷؛ دانایی‌نیا و ایل‌بیگی‌پور ۱۳۹۶؛ رستنده ۱۳۸۸؛ اندرودی و صحراکاران ۱۳۹۶ الف و ۱۳۹۶ ب؛ پورجعفر و دهقانی ۱۳۹۰؛ فدایی‌نژاد و دیگران ۱۳۹۶؛ لیاف‌خانیکی ۱۳۹۵؛ اشرفی ۱۳۹۹؛ منصور، مسعود، و ایزدی ۱۳۹۸؛ قرایی و غینعلی ۱۳۹۸؛ عشرتی، دولابی ۱۳۹۹؛ Eshtrati, Eshtrati, and Fadaei Nezhad 1396	Irani Behbahani, Bahrami, and Agha Ebrahimi, 1389 وحیدزادگان و دیگران ۱۳۹۲	مورد پژوهی (وضع موجود)
بصیری و دیگران ۱۳۹۳	-	ریاحی‌مقدم ۱۳۹۱؛ بمانیان، انصاری، و الماسی‌فر ۱۳۸۹؛ باورساد و انصاری ۱۳۹۵؛ پوریوسف‌زاده، بمانیان، و انصاری ۱۳۹۱؛ فدایی‌نژاد و عشرتی ۱۳۹۳؛ فریدون‌زاده، کشاورز، و یاری ۱۳۹۸	ریاحی‌نیا، عظیمی، و لطیفی ۱۳۹۸	مورد پژوهی (برنامه‌ها و حفاظت و مدیریت)

نتیجه

در این پژوهش به فرامطالعه مقالات علمی پژوهشی حوزه منظر فرهنگی در حدود دو دهه اخیر پرداخته شد. بر این اساس، با استفاده از روش پژوهش کیفی و بر مبنای راهبرد فرامطالعه، ۳۷ مقاله علمی پژوهشی با محوریت منظر فرهنگی در دو بخش ساختاری و محتوایی در بازه زمانی ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۹ مورد بررسی قرار گرفت و جدول اطلاعات جامع همه مقالات تهیه و اطلاعات هر پژوهش استخراج و تلخیص شد. منظر فرهنگی به عنوان مفهومی میان‌رشته‌ای در حوزه مطالعات شهرسازی، سابقه‌ای اندک دارد. به این منظور، نویسندگان این پژوهش با ترسیم پیشینه پژوهشی انجام‌شده، تلاش کردند تا راستای پژوهش‌های آتی را مشخص کنند.

از نظر ویژگی‌های ساختاری، با توجه به پژوهش‌های انجام‌شده، بیشترین توجه به موضوع منظر فرهنگی از سوی معماران بوده و حاکی از اهمیت ویژه موضوع در میان این گروه است؛ هرچند برخی از مقالات چاپ‌شده توسط ایشان فاقد مبانی نظری قوی بوده یا به استفاده از مقالات دیگران بدون ذکر منبع اکتفا شده است. همچنین، گروه نشریات هنر و معماری دارای بیشترین تعداد مقالات چاپ‌شده بوده و حدود ۶۰ درصد مقالات به بررسی نمونه‌های موردی مناظر فرهنگی پرداخته‌اند.

از نظر ویژگی‌های محتوایی، اشاره بسیاری از مقالات به مفهوم منظر فرهنگی در یک مکان خاص یا اطلاق منظر فرهنگی به اثری طبیعی یا تاریخی، بدون توجه محتوایی به مفهوم منظر فرهنگی بوده است. این در حالی است که معیارهای ده‌گانه سازمان میراث جهانی یونسکو در خصوص تشخیص مناظر فرهنگی با ویژگی‌های معرفی‌شده در پژوهش‌های مذکور همخوانی ندارد. استفاده تکراری و بدون ذکر منبع از پژوهش‌های ساین، به خصوص در بخش مبانی نظری موضوع پژوهش، در بسیاری از مقالات به چشم می‌خورد. استفاده نکردن از سایر مقالات حوزه منظر فرهنگی، بهره نگرفتن از منابع به‌روز و ارجاع به منابع تکراری، عدم انسجام بین نمونه‌های موردی بررسی‌شده و ادبیات موضوع نیز از جمله ضعف‌های پژوهش‌های انجام‌شده است. عدم بهره‌برداری از روش‌های پژوهش یا استفاده‌ی صوری از

روش‌های کیفی، از نتایج این بررسی است. با وجود اینکه کشور ایران، کشوری است با تنوع اقلیمی و مناظر فرهنگی متعدد، موضوع حفاظت و مدیریت مناظر مذکور کمتر مورد توجه بوده و بیشتر به ارائه نمونه‌های موردی از مناظر فرهنگی پرداخته شده است. همچنین، تاکنون در تهیه اسناد و طرح‌های شهرسازی نیز به موضوع منظر فرهنگی و نحوه مواجهه با آثار مذکور اشاره نشده است. در این راستا، بایستی بافت‌های روستایی و شهری حائز اهمیت واقع شوند و همچنین، میراث ملموس و ناملموس موجود شناسایی شده و مورد حفاظت و حراست قرار گیرند.

بدیهی است تلاش برای ثبت تعداد بیشتری از مناظر فرهنگی ایران، تأثیر فرهنگی این سرزمین در سیاست‌گذاری محلی، منطقه‌ای، ملی و فرامنطقه‌ای را آشکار ساخته و آگاهی هرچه بیشتر در زمینه شناخت، حفظ و احیاء ارزش‌های فرهنگی، امکان مشارکت برای پایداری حیات ایران را فراهم می‌سازد.

پی‌نوشت‌ها

1. <https://whc.unesco.org/en/culturallandscape/#1>
۲. به‌رغم تغییر تقسیم‌بندی جدید وزارت علوم و حذف عنوان علمی‌پژوهشی، مقالات بررسی‌شده در بازه زمانی ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۹ به‌عنوان مقاله علمی‌پژوهشی منتشر شده‌اند؛ لذا در عنوان و متن مقاله به همان صورت ذکر شده‌اند.
3. Otto Schlüter
4. Carl Sauer
۵. با توجه به اینکه منظر شهری تاریخی یکی از انواع مناظر فرهنگی است، فقط به مقالات منظر تاریخی که به‌عنوان منظر فرهنگی معرفی شده و در واژه‌های کلیدی آن یا متن مقاله به مناظر فرهنگی اشاره شده، ارجاع گردیده است.

منابع

- اشرفی، مهناز. ۱۳۹۹. پایداری در معماری استقرارگاه‌های منظر فرهنگی میمند. *مطالعات معماری ایران*، ش. ۱۷: ۹۷-۱۲۲.
- اندرودی، الهام، و بتول صحراکاران. ۱۳۹۶ الف. منظر فرهنگی باغستان سنتی قزوین: بررسی مفاهیم پایه و تحلیل عناصر و خصیصه‌ها در حوزه کالبدی. *باغ نظر* ۱۴ (۵۰): ۳۹-۴۸.
- اندرودی، الهام، و بتول صحراکاران. ۱۳۹۶ ب. اصول و راهبردهای حفاظت از منظر فرهنگی باغستان بومی تاریخی شهر قزوین با تمرکز بر میراث مصنوع. *صفحه* ۲۷ (۴): ۹۳-۱۱۰.
- ایمان، محمدتقی، و منیژه محمدیان. ۱۳۸۷. روش‌شناسی نظریه بنیادی. *فصلنامه روش‌شناسی علوم انسانی* ۱۴ (۵۶): ۳۱-۵۴.
- باورساد، مرضیه، و مجتبی انصاری. ۱۳۹۵. مدیریت و توسعه پایدار منظر فرهنگی چشم علی ری. *علوم و تکنولوژی محیط‌زیست* ۱۸ (۳): ۲۲۳-۲۳۵.
- بصیری، سمیه، رسول وطن‌دوست، سید محمدامین امامی، و حسین احمدی. ۱۳۹۳. سیر تاریخی و اندیشه‌ای حفاظت میراث فرهنگی از منظر جایگاه مفهومی تمامیت (یکپارچگی). *مطالعات اسلامی: تاریخ و فرهنگ* ۴۶ (۹۲): ۸۵-۱۰۸.
- بمانیان، محمدرضا، و مجتبی انصاری، و نینا الماسی فر. ۱۳۸۹. باززنده‌سازی منظر فرهنگی تخت سلیمان با تأکید بر رویکردهای بازآفرینی و حفاظت از میراث جهانی ICOMOS. *مدیریت شهری*، ش. ۲۶: ۷-۲۶.
- بل، سایمون. ۱۳۹۴. *منظر: ادراک، الگو و فرایند*. ترجمه بهناز امین‌زاده. تهران: دانشگاه تهران.
- پورجعفر، محمدرضا، و فهیمه دهقانی. ۱۳۹۰. نقش بازآفرینی مناظر فرهنگی بر ارتقای کیفیت زندگی شهروندی (نمونه موردی: مجموعه زندیه شیراز). *نقش جهان*، ش. ۱: ۸۱-۹۴.
- پوریوسف‌زاده، سارا، محمدرضا بمانیان، و مجتبی انصاری. ۱۳۹۱. معیارهای مرمت منظر محوطه‌های تاریخی و طبیعی با تأکید بر محوطه بیستون کرمانشاه. *باغ نظر* ۹ (۲۲): ۳۵-۴۴.
- پیران‌نژاد، علی. ۱۳۹۵. *فرامطالعه‌ای بر پژوهش‌های دولت الکترونیک در ایران*. *علوم مدیریت ایران* ۱۱ (۴۳): ۱۱۳-۱۳۴.

- تقوایی، حسن. ۱۳۹۲. منظر روستایی و جلوه‌های پرداخت محیط طبیعی. مسکن و محیط روستا ۱۴۳: ۳۸-۱۵.
- حقیر، سعید، و یلدا شوهانی‌زاد. ۱۳۹۰. چگونگی ارتقای جایگاه گورستان‌ها در جوانب فرهنگی و اجتماعی توسعه پایدار شهری در ایران. باغ نظر ۸ (۱۷): ۹۴-۸۱.
- حمه‌جانی، یوسف، قادر بازبیدی، و جلیل سحابی. ۱۳۹۷. نشانه‌شناسی مراسم آیینی پیر شالیار در منظر فرهنگی هورامان. باغ نظر ۱۵ (۶۷): ۳۰-۱۷.
- حناچی، پیروز، و پرستو عشرتی. ۱۳۹۰. واکاوی اصلی‌ترین چالش‌های مفهوم منظر فرهنگی با تکیه بر بازساخت و تحلیل کارنامه هجده‌ساله این مفهوم در مرکز میراث جهانی یونسکو. نامه معماری و شهرسازی، ش. ۷: ۱۴۷-۱۶۳.
- دانایی‌نیا، احمد، و فرانک ایل‌بیگی‌پور. ۱۳۹۶. ویژگی‌های منظر فرهنگی عشایر بختیاری و تأثیر آن در ساختار معماری کوچ‌نشینان. باغ نظر ۱۴ (۵۷): ۷۴-۶۳.
- رستنده، امین. ۱۳۸۸. ویژگی‌های بنیادین منظر فرهنگی در فضاهای روستایی کوهستانی در غرب ایران (مطالعه موردی: روستای ورکانه و روستای شهرستانه). پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، ش. ۶۷: ۹۷-۸۵.
- ریاحی‌مقدم، ساشا. ۱۳۹۱. سامان‌دهی و تجدید حیات منظر فرهنگی روستای تاریخی سریزد. مرمت آثار و بافت‌های تاریخی فرهنگی ۲ (۴): ۱۴-۱.
- ریاحی‌نیا، نصرت، علی عظیمی، و معصومه لطیفی. ۱۳۹۸. نظریه اصالت «اندروز و باگی» و نقش کتابخانه عمومی در حفظ و پاسداشت مناظر فرهنگی بومی ایران. تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی ۲۵ (۳): ۴۰۵-۴۲۹.
- طالبیان، محمدحسن، و محمدصادق فلاحت. ۱۳۸۸. منظرهای فرهنگی مجموعه مباحث کارگاه کارشناسی ارتقای مدیریت و برنامه‌ریزی منظرهای فرهنگی میراث جهانی تخت جمشید. تهران: سازمان میراث فرهنگی- صنایع دستی و گردشگری.
- عشرتی، پرستو، و پیروز حناچی. ۱۳۹۴. تعریفی نوین از مفهوم منظر فرهنگی مبتنی بر فرایند شکل‌گیری آن. نقش جهان، ش. ۳ و ۵: ۵۰-۴۲.
- عشرتی، پرستو، و پویا دولابی. ۱۳۹۹. واکاوی منظر شهری تاریخی اصفهان مبتنی بر بنیان‌های فرهنگی و طبیعی از آغاز تا پایان دوران صفوی. معماری و شهرسازی آرمان‌شهر ۱۳ (۳۳): ۱۶۴-۱۵۱.
- عینی‌فر، علیرضا، و پرستو عشرتی. ۱۳۹۶. رویکردی کل‌نگر به نسبت فرهنگ و طبیعت در منظر فرهنگی (مورد پژوهی: بم). هنرهای زیبا ۲۲ (۴): ۹۲-۸۱.
- فدایی‌نژاد، سمیه، پیروز حناچی، لاله رضانی، و مهدیار نظام. ۱۳۹۶. بازشناسی مفهوم ارزش در حفاظت منظر فرهنگی اورامان تخت. پژوهش‌های انسان‌شناسی ایران ۱۷ (۱): ۵۰-۳۱.
- فدایی‌نژاد بهرام‌جردی، سمیه، و پرستو عشرتی. ۱۳۹۳. واکاوی مؤلفه‌های بازساخت اصالت در حفاظت میراث فرهنگی. هنرهای زیبا ۱۹ (۴): ۸۶-۷۷.
- فریدون‌زاده، حسن، گلناز کشاورز، و فهیمه یاری. ۱۳۹۸. زیبایی‌شناسی منظر فرهنگی شهر در مختصات جغرافیا و قومیت (نمونه موردی بلوچ). برنامه‌ریزی توسعه کالبدی ۴ (۲): ۷۸-۶۷.
- فلاحتی، علیرضا. ۱۳۸۷. آماده‌سازی مناطق تاریخی و مناظر فرهنگی بم؛ این میراث جهانی در خطر برای مقابله با زلزله. صفه. ش. ۴۶: ۱۳۵-۱۵۴.
- فیاض، ابراهیم، حسین سرفراز، و علی احمدی. ۱۳۹۰. نشانه‌شناسی چشم‌اندازهای فرهنگی در جغرافیای فرهنگی؛ راهبردی مفهومی برای فهم و کشف معنا. تحقیقات فرهنگی ۴ (۴): ۹۱-۱۱۶.
- فریاد، فریبا، و عطیه عینعلی. ۱۳۹۸. نقش ادراک محیطی در فهم و طراحی منظر فرهنگی فضاهای ورودی شهرها (مورد مطالعه: ورودی غربی گرگان). معماری و شهرسازی آرمان‌شهر، ش. ۲۷: ۱۴۵-۱۵۴.
- کوبکی، لیلا، غلامرضا اکرمی، سید علی بدری، و محمدرضا رضوانی. ۱۳۹۳. مروری بر تغییر شکل منظر فرهنگی از دیدگاه اکولوژی، اقتصادی- اجتماعی؛ مطالعه منظرهای شهری- روستایی اتحادیه اروپا. مسکن و محیط روستا، ش. ۱۴۷: ۵۰-۳۱.
- لباف‌خانیکی، میثم. ۱۳۹۵. سیر تحول منظر فرهنگی میمند کرمان با تکیه بر مطالعات تاریخی و یافته‌های باستان‌شناختی.

مطالعات باستان‌شناسی ۸ (۳): ۱۱۱-۱۳۰.

- مخلص، فرنوش، احمدعلی فرزین، و فرنوش جوادی. ۱۳۹۲. مزار پیرمرد؛ منظر فرهنگی- آیینی شهرستان بانه. *باغ نظر* ۱۰ (۲۴): ۳۸-۲۷.

- ملبوس‌یاف، رامین، و فریدون عزیزی. ۱۳۸۹. مرور سیستماتیک چیست و چگونه نگاشته می‌شود؟. *پژوهش در پزشکی* ۳۴ (۳): ۲۰۳-۲۰۷.
- منصوری، کاوه، محمد مسعود، و محمدسعید ایزدی. ۱۳۹۸. شناخت عوامل مؤثر بر شکل‌گیری گورستان‌های تاریخی (با تأکید بر گورستان‌های تاریخی شهر تهران). *باغ نظر* ۱۶ (۷۵): ۱۵-۳۲.

- موسویان، سمیه. ۱۳۹۷. نقش مجسمه‌های شهری در شکل‌گیری هویت منظر فرهنگی شهر تهران. *مطالعات ملی* ۱۹ (۴): ۱۴۱-۱۶۰.
- ندیمی، هادی، رضا ابویی، و مهدی صادق احمدی. ۱۳۹۶. ظهور و حضور روستا و میراث روستایی در سیر تطور اسناد بین‌المللی حفاظت. *مسکن و محیط روستا*، ش. ۱۵۷: ۳-۲۰.

- وحیدزادگان، فریبا، هما ایرانی‌بهبهانی، و محمدحسن طالبیان. ۱۳۹۲. ارزیابی متغیرهای تأثیرگذار بر زیبایی منظر تاریخی- فرهنگی آرامستان‌های اسلامی ایران (نمونه موردی: تخت فولاد اصفهان). *مطالعات شهر ایرانی-اسلامی*، ش. ۱۱: ۷۳-۷۸.
- ودادهیر، ابوعلی. ۱۳۸۹. فراتر کیب نتایج واکاوی‌های کیفی و مطالعات فرهنگی: واقعیت یا توهم. *برگ فرهنگ*، ش. ۲۲: ۲۴-۴۵.
- وکیلی‌مفرد، حسین، و سمیه حسینی‌راد. ۱۳۹۷. بررسی کمی تولیدات علمی و ترسیم نقشه هم‌نویسندگی پژوهشگران دانشگاه علوم پزشکی همدان در پایگاه استنادی Scopus. *پژوهان* ۱۶ (۴): ۵۳-۶۳.

- Bench, S., and T. Day. 2010. The User Experience of Critical Care Discharges: A Meta Synthesis of Qualitative Research. *International Journal of Nursing Studies* 47 (4): 487-499.

- Cyrus Sabri, R. 1391. Designing for Achievement of Sustainable Vernacular Patterns in a Cultural Context. *Environmental Science* 10 (1): 29-40.

- Cyrus Sabri, R., P. Miller., and R. Dierkx. 1385. Rebuilding Sustainable Image in a Cultural Landscape. *Environmental Science*. no. 12: 49-58.

- Eshrati, P., D. Eshrati., and S. Fadaei Nezhad. 1396. The Study of Safavi Northern Chahar-Bagh Street of Shiraz, Iran; from the Standpoint of Integrated Conservation and Development Based on Historical Urban Landscape Approach. *Armanshahr Architecture & Urban Development* 11 (22): 9-23.

- Irani Behbahani, H., B. Bahrami., and S. Agha Ebrahimi. 1389. Multidisciplinary Analysis of Nature, Culture and History in the Archeological Landscape of Iran. *Environmental science* 7 (3): 103-116.

- Paterson, B., Thorne., C. Canam., and C. Jillings. 2001. *Meta- Study of Qualitative Health Research: A Practical Guide to Meta-Analysis and Meta-Synthesis*. California: Sage.

- Sauer, C. 1925. *The Morphology of Landscape*. California: University of Publication in Geography. Reprinted in Leighly.

- UNESCO World Heritage Center. 2017. *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. <https://whc.unesco.org/en/guidelines> (accessed Aug 11, 2021).

- Yüncü, Z.T. 2015. *A Proposal for a Method of Cultural Landscape Character Assessment: A Research on the Context, Method and Results for the Cappadokia Landscape*. PhD. Diss., Natural and Applied Science of Middle East Technical University.

- Zhao, Sh. 1991. Metatheory, Metamethod, Meta-Data-Analysis: What? Why, and How?. *Sociological Perspectives* 34 (3): 377-390.

■ Meta-Study of Selected Articles on Cultural Landscape

Sara Mirzad Jahromi

Ph.D. candidate, Faculty of Art and Architecture, Tarbiat Modarres University

Mohammad-Reza Pour-Jaf'ar

Professor, Faculty of Art and Architecture, Tarbiat Modarres University

Khalil Haji-pour

Assistant Professor, Faculty of Art and Architecture, Shiraz University

The subject of cultural landscape has found a special place in the global research literature over the past three decades. Iranian scholars from various fields such as architecture, landscape architecture, restoration, etc. also have generated research on this topic during the last two decades. The variety of published articles, the diversity of the authors' research areas, and consequently, the different perspectives of the researchers necessitate the review and analysis of published articles, so we can get a clear picture of the current knowledge and by using the existing experiences, we can avoid repeating previous actions. Moreover, categorizing research into similar topics facilitates their use for future researchers. For this, the theoretical fields of research conducted on the subject of the cultural landscape are analyzed in this paper. Employing the qualitative method and the meta-study strategy, 37 cultural landscape research papers published during 2007-2020 were studied. Next, in two structural and content analysis sections, all articles were reviewed and a comprehensive table was prepared wherein the information of each research work was extracted and summarized. The results of the current research indicate the lack of strong theoretical foundations in many studies. Also, the significance and position of the cultural landscape in Iran's urban scale is unclear and despite having valuable features and criteria, it has not been put into practice in urban management and protection programs.

Keywords: cultural landscape, meta-study, qualitative method, co-authorship, UNESCO